

„tizta, igaz Magyar szóval”

Néhány magyar nyelvű bibliafordítás előszavának elemzése

1. rész

Semmi sem olyan tökéletes, hogy ne lehetne hibát találni benne.
Nihil est tam perfectum quod non aliquid imperfecti secum trahat.
(Mantskovits 1590: o. n.¹)

1. Bibliafordítások. Az európai egyházi kultúra egyik (ha nem a) legfontosabb szakrális szövege a Szentírás. Az Európán kívüli kultúrkörben több mint kétezer éve játszódó (történő) események eredeti szövegei nem egyetlen nyelven íródtak: általánosságban elmondható, hogy az Ószövetség könyveit arámi és héber, az Újszövetség könyveit pedig görög nyelven írták (mégpedig valószínűleg nem formális, szakrális nyelvváltozatban, hanem – a korabeli más iratok és feliratok tanúsága szerint – egyfajta köznyelven, sőt az Újszövetség esetében egy szélesebb körben elterjedt koiné nyelvváltozatban). Az első hosszabb magyar nyelvű fordítások (az ún. huszita biblia) az európai előreformáció korában készültek, az első teljes bibliafordításunk pedig 1590-re datálódik. A héber, görög és később latin nyelvű szövegek értelmezése a közép-európai hívők számára sokáig csupán az egyházi orális kultúrában élt, azonban ma már sokféle magyar nyelvű bibliafordítás olvasható – eleget téve a nyelvi és értelmezésbeli különbségek sokszor nem éppen üdvözölt sokféleségének (az értelmezés fontosságára és pontosságára l. KÓKAI-NAGY 2024; CARSON 2003). Az eltérő szerkezetű és lexikonú nyelvek közti fordítás kihívásai nem csupán a célnyelvi szöveg olvashatóságára vagy befogadhatóságára vannak hatással, hanem magára a forrásnyelvi szöveg értésére, értelmezésére is – erről tanúskodik a nyelvi relativizmus is, mely szerint ugyanazt a nyelven kívüli valóságot a különböző nyelvek sajátos, egymástól különböző fogalmi rendszerrel írják le. A magyar nyelv pedig éppenséggel különbözik a szakrális nyelveknek minősülő hébertől, görögtől, illetve a (későbbi korok által szakrálisnak minősített) latintól is. A nyelvi és értelmezésbeli különbségek ugyanúgy megjelennek a korai, mint a modern kori bibliafordításainkban.

A korai fordítások² a 16. századi erasmista-humanista törekvések szellemében leginkább kettős célt szolgáltak: az egyik az irodalmi nyelv kialakítására, illetve megerősítésére irányuló törekvés, a másik egyfajta felekezeti-vallási tevékenység volt. A fordítók a nyelvalkító (mai szóval inkább: nyelvtervező) tevé-

¹ Itt és a továbbiakban e rövidítés arra utal, hogy az adott helyen nincs nyomdai oldalszám. Jelen esetben a hivatkozott idézet lelőhelye: az Elöljáró beszédben.

² Ezek tömör összefoglalóját, fontos irodalom- és kultúrtörténeti aspektusait l. MÁRKUS 1990: 70–75; ZVARA 2006; BOTTYÁN 2009: 41–97.

kenység mellett azonban egy másik fontos erasmista célt is követtek: a bibliaolvasás mindenkinek szóló programját. Azaz, a fordítások nem csupán a nyelv belső változásának alakítását, megerősítését segítették elő, ugyanis a bibliafordítások művelődéstörténeti szereppel is bírtak. A prerreformáció erasmista felfogásának eleget téve erasmista fordítóink (pl. Komjáti Benedek, Pesti Gábor és Sylvester János) konfesszionális tevékenysége híven követte Erasmusnak a bibliaolvasás mindenkinek szóló gondolatát, amelyet Erasmustól eltérően nálunk nem a hitújítás, hanem sokkal inkább a magyar nyelvre fordítás kihívása és a magyar nyelvű szövegek terjesztése hozott el (l. ZVARA 2017: 771–772; ebből a korból származik az első magyar nyelvű időmértékes vers is: Sylvester János Újszövetség-fordításához írt Az magyar népnek című verse, ajánlása; a kötet volt egyben az első magyar nyelvű Magyarországon nyomtatott könyv). Tudomásom szerint először Erasmusnál jelenik meg a vernakuláris nyelvek bibliaolvasásban-bibliaértelmezésben betöltött szerepe. Ahogy írja: „[h]atározottan nem értek egyet azokkal, akik nem akarják, hogy a népnyelvekre lefordított Szentírást az együgyűek olvassák, mintha bizony Krisztus olyan homályosan tanítana, hogy alig néhány teológus legyen képes megérteni, vagy mintha a keresztény vallást az védené, ha nem ismerik” (idézi PÉTER 1985: 1011–1012).

Korai bibliafordítóink nyelvi és hermeneutikai téren is maradandót alkottak, ami korukban nívumnak (sőt, éppen ezért akár üldözendőnek is) számított. Elindeítettek egy folyamatot, a magyar nyelvű bibliafordítás folyamatát, amely a mai nyelvhasználók számára a szinkrón nyelvhasználatban egyszerre többféle magyar nyelvű fordítás olvasását (és értelmezését) teszi lehetővé.

Írásomban a legfontosabb magyar nyelvű bibliafordítások előszavát átnézve megkísérlem bemutatni a fordítók metanyelvi tevékenységének egyfajta lenyomatát – azt, hogy hogyan vélekednek saját fordítói-nyelvészi munkájukról, s hogy a kötetek előszavában miként értékelik önnön nyelvtudósi munkájukat. Az előszavak alapján összegzem azon gondolatokat, amelyek a fordításra, nyelvhasználatra vonatkoznak: mindeközben tudatában vagyok, hogy újabb és újabb olvasatok más és más gondolatokat hoznak elő, amelyeket egy másik tanulmányban valamikor megkísérlek összefoglalni. Az összegző tanulmány leginkább az általános nyelvészet oldaláról, esetleg filológiai szempontokat követve közelít a fordításokhoz (azaz az előszókban lévő metanyelvi tartalmakat elemzi), nem a modern fordítástudomány eszközkészletét használva tanulmányozza a szövegeket (így például nem foglalkozik a magyar nyelvű fordítások gyakorlati elemzésével, ekvivalenciák, fordítói megoldások elemzésével vagy éppen hermeneutikai tételek fejtegetésével).

A bibliafordítások előszavának filológiai vagy nyelvészeti témájú kutatása nem újdonság a szakirodalomban (a magyar szakirodalom néhány fontosabb tételéről az alábbiakban szólok majd). Írásom alapját éppen CHRISTIANE NORD tanulmánya adja, amelyben a BibleGateway bibliafordításokat tartalmazó oldal³ által 2016 februárjában felkínált 17 angol nyelvű előszó alapján fogalmaz meg téziseket (NORD 2016: 568–569). Tanulmányában megjegyzi, hogy a 20. századi

³ <https://www.biblegateway.com>

bibliafordítási elmélet és gyakorlat tényerése ellenére az angol nyelvű bibliafordítások nagyon kevés információt tartalmaznak a fordítás nyelvészeti és nyelvi vetületéről, illetve a fordítások céljáról, valamint a fordítási folyamat stratégiáiról. Természetesen nem várható el a laikus olvasótól, hogy a bibliafordítások előszavát tanulmányozza, illetve az adott fordítás fordítástudományi és exegetikai tartalma sem feltétlenül idevaló, ugyanakkor az idézett tanulmány arra ösztönzött, hogy megnézzem, milyen nyelvészeti tartalmak olvashatók a történeti jelentőségű és a mai bibliafordításainkban.

NORD az alábbi tételmondatokkal jellemzi a mai angol nyelvű bibliafordítások előszavát:

a) kevés információ található bennük a fordítókról, azok munkásságáról, tapasztalatáról;

b) csupán néhány foglalkozik a kulturális tartalmakkal, különbségekkel, nem reflektálnak a tudomány erre vonatkozó változó álláspontjára;

c) nem említik a fordítástudományt, annak elméleti vagy gyakorlati kereteit, kivéve a formális és a dinamikus, funkcionális ekvivalencia létét;

d) a funkcionális ekvivalenciát erősítendő megemlíti a „hűségesség” és „pontosság” szavakat, ugyanakkor (nyelvi és kulturális tekintetben) egy olyan változat megteremtésére törekednek, amelyet az olvasók könnyen befogadnak;

e) szó esik a szó szerinti fordítás szépségéről és érthetőségéről, de arról nem, hogy a sokszor száz vagy több fordítóból álló közösség ezt hogyan valósítja meg;

f) a parafrázisával kapcsolatos álláspont zavaros, ugyanis nem egyértelmű, hogy az egyes fordítások hasznosnak vagy károsnak ítélik-e meg (csupán három fordítás előszava ír róla), illetve hogy milyen mértékben élnek vele;

g) összefüggésben az előző ponttal: ugyanakkor az újabb fordítások hangsúlyozzák, hogy az emberek széles köre által érthető (a biblikus angolt mellőző) nyelvre és stílusra törekszenek, miközben a megszólított közönséget általában tárgyan határozzák meg.

A fenti állítások véleményem szerint két dolgot mindenképpen tükröznek: CHRISTIANE NORD álláspontját, valamint az általa hangsúlyozott fordítói célorientáltságot, amely például a fordítási folyamat dokumentálásának célszerűségére épít (ugyanis nem minden bibliafordításhoz készülnek leíró jellegű, a fordítást dokumentáló tanulmányok).⁴ Mindezek mellett az is fontos tény, hogy a fordítástudomány eredményei vagy elméleti kérdéseinek fejtegetései nem tartoznak a bibliafordítások előszavába – lévén azok nem nyelvtudományi tanulmányok. Viszont rávilágítanak egy fontos kérdésre: ha a bibliafordítás a fordítástudomány egyik ága, akkor milyen mértékben várható el a fordítás metanyelvi részére történő reflektálás (akár az előszóban, akár különálló tanulmányban, kötetben).

Tanulmányomban a magyar nyelvű bibliafordítások előszavából próbálom meg összegezni a releváns metanyelvi, azaz a fordítók által a fordítás nyelvéről szóló, nyelvtudományi diskurzusba tartozó információkat. Elemzésemet kétféle forrásra támaszkodva végeztem el: elsőként a ZVARA EDINA által szerkesztett

⁴ A NORD által képviselt skopos-elméletről bővebben I. M. PINTÉR 2024: 53–54; PECSUK 2024: 185–194.

„Az keresztyén olvasóknak”. Magyar nyelvű bibliafordítások és -kiadások előszavai és ajánlásai a 16–17. századból című kötet gyűjteményes előszavaira, valamint a 20. századi, általam elérhető bibliafordítások előszavaira.⁵ Ahogy fentebb, a bevezetőben jeleztem, tanulmányom célja a bibliafordítások előszavában rejlő metanyelvi információk megkeresése, a nyelvi, nyelvészeti, illetve fordítás-tudományi tartalmak összegzése, valamint az előszavakban található ilyen jellegű tartalmak idézése – azonban, ahogy a tanulmányban olvasható, ezekből nincs sok.

2. Előszók a 16–17. században. Az első és egyben részleges bibliafordításaink három magyar erasmista (Komjáti, Pesti, Sylvester) fordításai (1533–1574). Ezek előszava – a kor jellemző szokásainak megfelelően – köszönetet tartalmaz a fordítás támogatóinak, illetve magyarázkodást a fordítás szükségessége, esetlegessége mellett (jó példa erre a tanulmány mottója). A fordítás mikéntjéről vagy a nyelvhasználat sajátosságairól egyik kötet sem tartalmaz adatot. Ugyanakkor némileg kivétel képez Sylvester 1541-es Újszövetsége, amelynek záró fejezete (Az nehéz ígéknek magyarságáról, melyek az Újtestamentumban vadnak, abc szerint), amely azokat a biblikus szavakat listázza és magyarázza, amelyek magyar nyelvű értelmezését Sylvester az akkori olvasók számára fontosnak tartotta (ellentétben más fordításokkal, amelyek marginális jegyzetekkel, glosszákkal vagy keresztutalás formájában magyaráznak). Egy mai szemmel (terminusok) szójegyzék(é)nek, kisebb szótár(á)nak felfogható listát jelentetett meg, ahol a címszó mellett vagy célnyelvi ekvivalens vagy magyarázat szerepel. Például:

„Amen zsidóul. Magyarul: legyen úgy. Diákul fiát.

Belial zsidóul. Magyarul: gonosz. így neveztetik az ördög, hogy minden gonosznak atyja legyen. Innen az gonosz emberek Belial fiainak az zsidók közöl nikik innen mondják, hogy eredetet vísen ez ige, hogy az ördög nem hagyja elmínket felemelnünk.

Manna zsidó szó. Innen vagon eredete ez szónak, Minna, melyet az Szentírás angyali eledelnek szokott nevezni, nem azért, hogy az angyalok efféle eledelvel iltenek volna valaha, avagy ílnének, hanem hogy az mennyből szállott legyen le, mely szónak igaz magyarázata ez, kíz ítek, hogy kízzen szállott le az mennyországból. Ez szót ennekélőtte így magyarázták, mi-csoda ez.” (ZVARA 2003: 54, 57.)

Az erasmista kezdetek mellett és után a fordítók folyamatosan dolgoztak a Szentírás egyes részeinek magyarra fordításán. ZVARA EDINA 16–17. századi előszavakat bemutató könyve (2003) 7 teljes és 14 részleges (ez utóbbiak közül mindegyik protestáns) bibliafordítást tartalmaz: a részleges fordítások közt van teljes Újszövetség, vannak zsoltárfordítások, valamint egy-egy könyv, könyvek (például Mózes öt könyvének vagy Salamon könyveinek) gyűjteményes fordításai. Az 1548–1686-ra tehető időszak részleges bibliafordításainak protestáns szerzői – időrendi sorrendben – Benczédi Székely István, Gyulai István, Heltai Gáspár,

⁵ Ezek összegyűjtésében köszönöm FABINY TIBOR segítségét.

Méliusz Juhász Péter, Gönci György, Szenczi Molnár Albert és Misztótfalusi Kis Miklós voltak.⁶ Az előző korszakhoz hasonlóan az előszók itt is köszönések és exkuzálások voltak, azonban e protestáns szerzők némelyikénél már megjelennek a magyar nyelv vagy nyelvi elemek működését, stilisztikai megoldásait érintő gondolatok, valamint a fordítás valamely részének, tulajdonságának magyarázása.

Az első magyar nyelvű zsoldároscopy szerzője, Benczédi Székely István fordításának előszavában kiemeli, hogy „mindennek fölötté követtem az zsidó nyelvet”, a pontos fordítást a primér forrásszövegek felhasználásában látja (nem pedig a latin vagy görög fordításokban). A Biblia jelentésének pontos visszaadására tett kísérlet látszik Gyulai István (és társainak) munkájában is (A Bibliának első része, azaz Mózesnek öt könyve, 1551): az előszó kiemeli, hogy a „közdeák Biblia” néhány helyen „igen homályosan íratott, egy-néhány helyen pedig el is távozott az igaz értelemről”, így az ószövetségi könyvek esetében a „zsidó Bibliára”, valamint „több deák Bibliák” fordítására támaszkodtak. Ugyanezen előszó említést tesz a formális–dinamikus fordítási elvekről, amikor a „grammatika” és a „Szentlélek” viszonyáról beszél, ugyanis az Írást a „nem annéra a grammatikából, mennére az Írásból” kell magyarázni, „miképpen Szent Ágoston is mondja és vallja”. A formális fordítás vagy formális ekvivalencia lényege a forrásnyelvi szöveg minél pontosabb visszaadása, például jelentések, grammatikai vagy szintaktikai szerkezetek megtartása révén, ezzel éppen idegenné téve a szöveget a célnyelvi olvasó számára. A dinamikus fordítási elvek vagy dinamikus ekvivalencia (melyek nyelvtudományban történő alkalmazása EUGENE A. NIDA amerikai nyelvész nevéhez fűződik) központjában a fordító által megértett vagy érteni vélt forrásnyelvi szöveg áll. A fordító a saját értelmezését fordítja, mégpedig a célnyelvi közösség számára legkönnyebben érthető módon (akár éppenséggel hozzáadva vagy elvéve az eredeti szövegtől, vagy éppen módosítva azt). Gyulai István előszavában a mai értelemben vett dinamikus fordítási elvekre törekszik (azonban ennek részletesebb bemutatása mélyebb szövegelemzéseket is igényelne).

A Gyulai Mózes-fordítása utáni kiadások előszava leginkább a fordítások tartalmi kivonatát tartalmazza: az olvasónak szánt magyarázatok mellett viszont már nem foglalkoznak nyelvi vagy a fordítás mikéntjére vonatkozó tulajdonságokkal. Más Gyulai-fordítások, illetve Heltai Gáspár-fordítás sem szán teret az e korban talán nem is annyira fontos elméleti kérdéseknek. A reformáció magyar bibliafordításai leginkább eszmetörténeti jelentőséggel bírnak: valószínűleg az akkori olvasó számára talán nem is annyira a fordítás hermeneutikai pontossága, sokkal inkább a magyar nyelvű szöveg ténye lehetett kiemelten fontos.

Méliusz Juhász Péter az első, aki pontosabb meghatározást közöl az általa készített fordítás mikéntjéről (Az két Sámuel könyveinek és az két királi könyveknek az zsidó nyelvnek igazságából és az igaz és bölcs magyarázók fordításából igazán való fordítása magyar nyelvre, 1565): „Mert noha deákul valami kicsint tudunk, de sokan nem értjük az Bibliát, akit olvasunk. Isten segítségéből ami kicsin értelmet a Jehova adott, úgy akartam a zsidó nyelvnek tulajdonsága

⁶ Szenczi Molnár Albert és Misztótfalusi Kis Miklós később teljes bibliafordítást is készítettek.

szerént fordítani, összevetvén a görög Bibliával és az bölcs fordításokkal, hogy minden megértse. Nem grammaticae, bötűt bötüre, hanem úgy fordítottam, hogy sem a textust el nem hadtam, sem az értelmet. Ez penig az igaz magyarázat.” (ZVARA 2003: 139.)

A hosszabb magyarázatot, amely a jelentés fordítását magyarázza,⁷ további alfejezet is kiegészíti (A fordítást ily renddel csináltuk), ahol Méliusz elhatárolódik a literális megoldásoktól. A fejezet többször is kiemeli az értelmező fordítás fontosságát (kiemelés tőlem): „Ahol az bötű vagyon az zsidóba, azt mind ki írtuk, ahol *penig az értelemért az bötűt magyarázni kellett*, azt parentézisbe csináltuk ilyen jeggyel...”; „Ahol láttam, hogy nem egyeznek az magyarázók, az zsidó nyelvnek thesaurusába kerestem meg az zsidó ige jegyzését, és arra fordítottam, *amely jegyzése az textushoz illett*.”; „Mert az zsidó nyelv rövid, mint az magyar nyelv, egy igének sok jegyzése vagyon. Néha a punkt, néha a bötű, néha az accentus *tészen különbséget*.” (ZVARA 2003: 141.)

Méliusz Juhász Péter más fordításában is megjelöli a fordítás folyamatának néhány részletét, illetve forrását – biztosítva ezzel az elkészült mű hitelességét és pontosságát. A Szent Jób könyvének fordítása (A Szent Jób Könyvének a zsidó nyelvből és a bölcs magyarázók fordításából igazán való fordítása magyar nyelvre, 1565) bevezetőjeként közölt Az olvasóknak című fejezet több érdekes ismeretet is tartalmaz. Méliusz kiemeli például, hogy a könnyebb megértés miatt a „Zsidóknak is a Bibliát közönséges nyelven” írták, hogy a különféle társadalmi rétegek számára is érthető legyen (a 20. századi magyar fordításokban többször is előfordul a „veretes” nyelv, emelkedett stílus, ami leginkább szakszöveggé teszi a fordítás egyes részeit, eltávolodva a köznyelvtől; bár a „művelt köznyelv” kifejezés újra a szélesebb rétegek nyelvhasználatát célozza meg). A fordítás alapjául a héber nyelvű textust, valamint Münster és Vatablus munkáit nevezi meg: a héber szöveg mellett latin fordításokat is használt, de „a zsidó nyelvből [...] sem a zsidó textus bötűjét, sem az értelmet el nem hadta[m]”, a szavakat nem csupán a jelentésükkel, hanem az értelmükkel együtt adta meg (Lázár István Dávid fordítása, idézi ZVARA: 2003: 143).⁸

Teljes református bibliafordításaink előszavai sem térnek el jelentősen az elődökétől: elsősorban a fordítás elkészítésének háttéréről, a munka elkészítésének indokairól szólnak, valamint tartalmi (néhol hermeneutikai) magyarázatokat tartalmaznak. Károli Gáspár 1590-es Vizsolyi Bibliája sem kivétel ez alól. A fordítás folyamatára, a fordítás elméleti-gyakorlati megoldásaira vonatkozó kevés tudás leginkább a fordítás legitimációjaként, más fordítók műveinek hivatkozásában, valamint a magyarázó fordítás hangsúlyozásaként van jelen. Így Károli kiemeli: „Az kaputoknak summát csináltam szép értelemmel, hogy azmit keres

⁷ Ellenben a fordítástudományban bevett „tartalom fordítása” elvvel, amely nem a fordító exegeziséen, értelmezésén alapul, inkább a forrásszöveg formai, tartalmi aspektusait tartja szem előtt, még akkor is, ha az ilyen fordítással a szöveg megértését veszélyezteti (a relevanciaelmélet lényegében erre épül). A „jelentés fordítása” esetében a fordító által megértett (és saját tudása, valamint nyelvi ideológiái által mozdított) szöveg kerül lefordításra.

⁸ Méliusz hébertudásáról, valamint a Jób-fordítás nyelvéről l. KUSTÁR 2017.

az olvasó, az summát megtekintvén, hamarabb megtalálja azt. Azholott valami nehézség volt az betűben vagy egy igében, vagy egy egész szentenciában, azt megmagyaráztam, hogy minden tartozás nélkül mehetne el az olvasó az olvasásban.” (ZVARA 2003: 185–186.)

Azaz, Károli is a magyarázó fordítást alkalmazza, ugyanakkor a magyarázat leginkább a summákban, és nem a törzsszövegben van.⁹ LANSTYÁK ISTVÁN kiemeli (2020: 171), hogy ezzel olyan hibrid fordítást hozott (hoztak) létre, ahol a direkt fordítás volt az alap, a magyarázó részek nem a fordítás szövegébe kerültek be (holott az indirekt, magyarázó fordításnak ez lenne a lényege). Külön érdekes, hogy LANSTYÁK ISTVÁN ezekben a megoldásokban a relevanciaelmélet megjelenését látja, hiszen a fordításban a kommunikatív fogódzók átemelelése, nem pedig a szöveghűség volt fontos. Ezt mutatja: „Az fordításban éltünk, az mennyire lehetett, tiszta igaz magyar szóval, idegen szólásnak módját nem követtük, sőt inkább azmi darabosnak tetszett, vagy az zsidó, vagy az deák szólásnak módjában, annak is kimondásában az magyar nyelvnek szólásának módját követtük.” (ZVARA 2003: 186.)

Azaz, ott, ahol a szöveg kevésbé volt a fordítók számára érthető (ahogy az Előljáró beszéd írja, „darabos” volt), „idegen szólásnak módját” nem követték, hanem „kimondásában az magyar nyelvnek szólásának módját” követték. Valójában a formális ekvivalencia által létrejövő, a héber és latin nyelv szabályai miatt a magyar célnyelven kevésbé természetesnek tűnő szerkezeteket inkább a célnyelvhez igazítva fordították, módosították (ezt támasztja alá KOLTAI KORNÉLIA elemzése is, vö. KOLTAI 2018: 122).

A fordítás folyamán felhasznált források (akár fordítások), egyszersmind a jelentések helyes értelmezésének legitimálására szolgálnak. A forrásanyagok felhasználásának mélységéről azonban eddig kevés empirikus kutatás készült (pl. KOLTAI 2018), így pontos ismereteink ezekről nincsenek – holott számos bibliafordítás ma már elérhető pdf-formátumban is. Lásd például: „Követtünk ez fordításban sok jámbor tudós embereket, kik az zsidóból, azmely nyelven íratott az Otestamentom, igazán fordították az Bibliát, mint Vatablust, Pagninust, Munsterust, Tremelliust, ki természet szerint való zsidó volt, és újonnan nem sok ideje, hogy az Bibliát megfordította, követtük az Vulgata editiót is, és ezmellet sok magyarázó doktorokat. Azkik ezelőtt valami részt fordították az Bibliában, azokat is nem utáltuk meg, hanem megtekintettük.” (ZVARA 2003: 186.)

A fordítás tökéletességének kétségbe vonása a kor szellemének figyelembevétele mellett akár természetesnek is mondható. Károli azonban a tökéletesség elérését nem parciális nyelvi problémában (mint például a nyelvtanok közti különbség vagy a nem megfelelő stilisztikai elemek használata), hanem a jelentés pontos (egyúttal mélyebben nem részletezett) átvitelében látta. Mint ahogy Mantskovits Bálint, Károli Gáspár nyomdásza írta, a jelentés módosulását viszont akár tipográfiai hibák, a hangsúly jelének, az akcentusnak a hiánya is okozhatja (kiemelés tőlem): „níhol-níhol eshetett vétek az nyomtatásban, főképpen az akcentusok kollokálásában [...] *Annakokáért az olvasásban és níhol úgy*

⁹ Károli fordítási módszerére l. KOLTAI 2018; vö. még BALLAGI 1864; TÓTH 1994: 34.

tetszik, mintha az sensust avagy egész szentenciát is láttatnak elváltoztatni. Kérem annakokáért minden keresztyén szelíd elméjű olvasót [...], hogy ezféle kis vétkeket, hogyha valahol irrepáltanak, csendes elméből pennával, ha szükség, megjobbítsa, énnekem bocsánatot adván egyfelől azért, hogy idegen nemzet vagyok, másfelől, hogy az exemplárba az akcentusok nem voltak megjegyeztetvén.” (ZVARA 2003: 187–188)

Mint ismeretes, az első teljes katolikus bibliafordítás néhány évtizeddel a protestáns fordítás után jelent meg (1626, Bécs). Káldi György jezsuita rendi szerzetes fordítása nem tartalmaz a többi kötethez hasonló előszót (amelyben összefoglalná a fordítás körülményeit), helyében Pázmány Péter és Argenti tartományfőnök nyomtatási engedélye áll. Ugyanakkor Káldi az Oktató intés című hosszú értekezésben (amelyet a kötet végére szerkesztett) Károli és Szenczi Molnár fordításait elemzi húsz pontban (tételben),¹⁰ azonban e hosszas értekezés nem tartalmaz releváns információt saját fordítása nyelvi, metanyelvi elemeiről.

(Folytatjuk.)

M. PINTÉR TIBOR
Károli Gáspár Református Egyetem

¹⁰ Az Oktató intés részletesebb elemzését l. pl. P. VÁSÁRHELYI 2001.